DOI: 10.30816/ICONN4/2017/33

Observații asupra transpunerii antroponimelor străine în limba română (perioada premodernă, 1780–1840)[1]

Mădălina Ungureanu, Ana-Maria Gînsac
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, România

Anthroponyms in premodern Romanian (1780–1840): translation practices

Abstract: The period 1780–1840 is considered the start of the "modern stage" in the history of modern literary Romanian, also called the "premodern" stage. It took the Romanian language out of the realm of the church and into modernity with a series of translations from various domains such as sciences, philosophy, history, geography, literature, etc. In this context, many personal proper names were transposed into Romanian for the first time, written in the Cyrillic alphabet. Significant from this point of view are the history and geography books translated into Romanian from French, Italian, German and Modern Greek.
Keywords: anthroponyms, translation, geography and history books, premodern Romanian.

1. Introducere

La sfârșitul veacului al XVIII-lea, concomitent cu modernizarea vieții social-politice, economice și culturale din țările române, are loc și un amplu proces de modernizare a limbii române. Astfel, comparativ cu prima parte a secolului al XVIII-lea, când în limba română primau încă traducerile din slavonă și greacă, în a doua jumătate a acestui secol crește în mod considerabil numărul traducerilor din limbile moderne (franceză, italiană și germană). Considerată drept prima etapă din „epoca modernă" a istoriei limbii române literare sau o etapă „de tranziție" între vechea română literară și româna literară modernă (Gheție 1982: 65; Munteanu și Țâra 1983: 169, 176), numită și „epoca premodernă" (Piru 1970: 70), perioada anilor 1780–1840 a fost una a începutului „laicizării" și modernizării limbii române prin traducerea unor texte din diverse domenii ale culturii scrise (religios, filozofic, istoric, geografic, literar etc.). Un rol hotărâtor în „direcționarea" procesului de modernizare a limbii române literare l-au avut reprezentanții Școlii Ardelene, care au alcătuit o serie de lucrări normative (gramatici, ortografii, lexicoane) și au tradus cărți științifice din domenii variate, precum și numeroase opere beletristice.

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului PN-II-RU-TE–2014–4–1108, *Proper Names in the Romanian Pre-modern Writing (1780–1830): Translation Practices*, finanțat de Consiliul Național al Cercetării Științifice din România (CNCS-UEFISCDI).

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

În cercetările asupra acestei perioade au fost studiate mai ales problemele legate de paternitatea și sursele unor traduceri (e.g. Ursu 2002 și 2003), precum și gradul de înnoire și de modernizare a vocabularului limbii române prin împrumuturi din latină și din idiomurile romanice. Traducerile românești din perioada amintită sunt însă insuficient explorate din perspectiva modului de transpunere a textului dintr-o limbă în alta, probabil și din cauză că acestea nu au fost transcrise din alfabet chirilic în alfabet latin.

În contextul transferului cultural prin traducere care a animat limba română la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului următor, ne propunem să urmărim strategiile de transpunere a antroponimelor străine în limba română în câteva texte traduse în această perioadă. Textele din care a fost extras corpusul de nume proprii au fost selectate după următoarele criterii: diversitate tipologică (geografii, istorii[2], biografii, un roman istoric), diversitate lingvistică (limbile-sursă sunt italiana, germana, franceza, greaca). În privința ariilor lingvistice de proveniență, cele mai multe texte sunt din Transilvania și Moldova. La nivel de modalitate de traducere, acestea se caracterizează prin faptul că prelucrează în general textul-sursă, scurtându-l sau augmentându-l.

Buf. rom. este lucrarea lui Claude Bufier, *Géographie universelle* (1714), tradusă în limba română de Amfilohie Hotiniul cu titlul *De obște gheografie pe limba moldovenească* și tipărită la Iași, în 1795. Originalul traducerii nu este versiunea în limba franceză, ci o versiune în limba italiană: *Geografia universale del P. Buf.*, Roma, 1775 (= Buf. it.). Textul românesc este, de fapt, o prelucrare a sursei în limba italiană (la care se adaugă, poate, alte surse, neidentificate); traducătorul suprimă forma dialogată din original, elimină sau condensează pasaje și adaugă altele, cu informații provenite, eventual, din experiența proprie.

Descoperirea Amériicii. O carte foarte folositoare (= Cam. rom.), apărută la Buda, în 1816, sub îngrijirea editorială a lui Nicola Nicolau, este traducerea în limba română a primului volum al lucrării *Kolumbus oder die Entdekkung von Westindien. Ein angenehmes und nützliches Lesebuch für Kinder und junge Leute* de Joachim Heinrich Campe, Tübingen, 1782 (= Cam. germ.); traducătorul este necunoscut.

Istoria rușilor și viața Marelui Petru, monarhul rușilor (= Cat. rom.) este traducerea în limba română a lucrării lui Antonio Catiforo, *Bivo" Pevtrou tou` Megavlou, Au*tokravtor & Roussiva", pavtro" patrivdo"*, Veneția, 1737 (= Cat. gr.). Versiunea în limba română a fost alcătuită înainte de 1783, la Brașov, de un anume Rodion Popovici (identificat cu Radu Duma, cf. Mareș 2015: 552–558), dascăl al școlii din Șcheii Brașovului, cunoscător de latină, greacă și rusă. Traducerea s-a păstrat în două copii, dintre care una efectuată de căpitanul Zamfir Marco, în 1788, păstrată în ms. rom. 3161 B.A.R., p. 1–186. Deși pagina de titlu indică o sursă rusească, comparația textuală a arătat că sursa traducerii din ms. 3161 B.A.R. este versiunea grecească a lucrării *Vita di Pietro il Grande, imperador della Rusia*, Venezia, 1736 (= Cat. it.).

Prescurtarea istorii universale (= Dom. rom.) este traducerea în limba română a lucrării de istorie universală realizate de literatul și pedagogul francez Louis Domairon

[2] Majoritatea sunt manuale destinate uzului în academiile domnești.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

(1745–1807), profesor de *belles-lettres* la mai multe instituții de învățământ (a fost unul dintre profesorii lui Napoleon Bonaparte); după ce ajunge inspector, lucrarea sa este studiată ca manual. A fost tradusă în limba greacă de Atanasie Stagiritis, care o prelucrează și o completează. Versiunea grecească din 1812, *Epitomh Istoriaç Genikh"*[3] (= Dom. gr.), cunoaște două traduceri în limba română, una a lui Vasile Vârnav, în Moldova, alta datorată egumenului Grigorie, la București (1826–1827).

Istoría Americăi cuprinzind un perilipsis a aflării ei, ţerimóniile bisericești și politicești (= Dor. rom.) reprezintă traducerea lucrării lui Contant Dorville, *Histoire des différents peuples du monde*, Paris, 1771 (= Dor. fr.). Traducerea în limba română, efectuată între anii 1795–1800, cuprinde două tomuri, primul despre America Centrală și Mexic, iar al doilea despre Peru, Brazilia și Canada; ambele sunt păstrate în copie la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (Ms. IV–17); tomul al doilea este păstrat și cu autograful traducătorului, în ms. rom. 40 B.A.R. Traducătorul este arhimandritul Gherasim, care a studiat la Leipzig, apoi a slujit la Mitropolia din Iași; este autorul a numeroase traduceri din limba franceză.

Istoria lui Numa Pompilie (= Flo. rom.) este traducerea în limba română a romanului istoric al lui Jean-Pierre Claris de Florian, *Numa Pompilius, second roi de Rome*, în două volume, Paris, 1786 (= Flo. fr.). Versiunea românească i se datorează lui Alecu Beldiman (1760–1826), scriitor minor, dar prolific traducător din greacă și franceză. Traducerea s-a păstrat în mai multe copii din perioada 1794–1806; o versiune revizuită a traducerii a fost publicată la Buda, în 1820.

Un alt manual de istorie iluminist este *Élémens d'histoire générale* al abatelui Claude-François-Xavier Millot, apărut la Paris, începând cu anul 1772 (în nouă volume), tradus în limba română de Ioan Molnar-Piuariu și publicat la Buda, în 1800, cu titlul *Istoria universală* (= Mil. rom.). Traducătorul s-a folosit în principal de versiunea în limba germană a lucrării, *Universalhistorie alter mittler und neuer Zeiten* din 1794 (= Mil. germ.), datorată lui Wilhelm Ernst Christiani.

În sfârșit, *Alexander I, Kaiser von Russland. Ein Regierungs- und Karaktergemälde* (= Rum. germ.), de Johann Daniel Friedrich Rumpf (Berlin, 1814), a fost publicată, la fel ca alte portrete laudative ale țarului Alexandru I al Rusiei, cu scopul de a contracara mitul napoleonian și pentru a ridica prestigiul adversarului împăratului francez. Traducerea în limba română, *Arătarea stăpânirei și a caracterului lui Alexandru I, împăratul a toată Rossia* (= Rum. rom.) a apărut la Buda, în 1815, fără ca numele traducătorului să fie menționat.

2. Strategii de traducere

Contrar practicilor actuale, care impun preluarea formei și a pronunției originale a numelor proprii străine, în perioada studiată, ca de altfel și înainte de aceasta, a existat o preocupare permanentă pentru adaptarea lor la specificul limbii române. În textele

[3] Ca multe alte texte grecești din epocă, și acesta conține cuvinte neaccentuate sau accentuate greșit. Am respectat grafia de pe pagina de gardă.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

studiate, pentru transpunerea numelor de persoană în limba română sunt folosite mai multe strategii/ procedee de traducere[4], pe care le descriem mai jos.

2.1. Adaptarea/ acomodarea formală la sistemul grafic și fonetic al limbii române

Adaptarea grafică și/ sau fonetică a formei din textul-sursă presupune schimbarea reprezentării grafice a numelui propriu în limba-țintă ca urmare a înlocuirii alfabetului latin cu cel chirilic (transliterare), a redării pronunției sau a modificării accentului numelui propriu din limba textului-sursă (transcriere); cele două procedee sunt de obicei combinate.

2.1.1. Dificultăți ale adaptării grafice și fonetice

Alegerea procedeelor de adaptare a unui nume propriu străin în limba română în perioada la care ne referim aici depinde de mai mulți factori:

a) utilizarea unor alfabete diferite. Sursele traducerilor care au furnizat corpusul numelor proprii supus aici studiului sunt scrise cu alfabet latin sau alfabet grecesc. În epocă, limba română se folosea de alfabetul chirilic. Confruntarea sistemelor grafice diferite implică, pentru traducător, dificultăți în alegerea modalității de transfer al numelui propriu, din cauza incompatibilității dintre aceste sisteme: număr diferit de grafeme, semne diacritice specifice (cu sau fără valoare fonetică), existența, într-unul dintre alfabetele care intră în contact, a unor grafeme cu valori fonetice multiple sau, dimpotrivă, a unor grafeme sau grupuri de grafeme care notează aceeași secvență fonetică;

b) sisteme ortografice diferite, adică diferențele dintre principiile care reglementează grafia unei limbi: principiul etimologic (în cazul limbii franceze) sau cel fonetic (în cazul limbii române), fac ca traducătorul să oscileze, de pildă, între transcriere fonetică și transliterare (care dau rezultate foarte diferite);

c) sisteme fonetice diferite. Fiecare limbă este caracterizată prin prezența unor foneme inexistente în alte limbi (vocalele nazale în limba franceză, de exemplu), de unde necesitatea ca ele să fie aproximate în limba-țintă (adaptare fonetică);

d) conținutul divers de nume proprii al textelor (istorice și geografice). Traducerile din această perioadă se referă, de multe ori, la realități inedite pentru cultura română a epocii (spații și nume exotice), pe care traducătorul nu le poate raporta la vreun sistem cunoscut, ceea ce determină alegerea unei anumite modalități de redare a numelui. Se poate întâmpla ca traducătorul să încerce să redea, în astfel de cazuri, nu grafia sau pronunția din limba-sursă (pentru care numele respectiv este exonim), ci pronunția pe care o cunoaște sau o presupune în limba care corespunde universului la care face referire textul (de exemplu, încercări de redare a pronunției spaniole în cazul relatărilor despre Imperiul Inca în traducerea din Dor. rom., deși sursa este în limba franceză);

[4] Pentru diversele abordări terminologice, vezi Ballard (2011) și Grass (2001).

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

e) propriile cunoștințe ale traducătorului, care raportează adesea un nume propriu nu la sistemul fonetic al limbii textului, ci la al altei limbi care îi este familiară (limba greacă, de exemplu, care devenise principalul vehicul al culturii române, mai ales în Moldova și Muntenia);

f) existența unor modele tradiționale de pronunțare (pentru numele foarte cunoscute), ceea ce limitează posibilitatea inovațiilor din partea traducătorului.

2.1.2. Transliterarea

Transliterarea, în general, este procedeul prin care grafia din limba-țintă este reprodusă în limba-sursă în mod fidel, astfel încât corespondența dintre semne să fie de 1:1 (fiecărui semn din alfabetul limbii-țintă îi corespunde unul din alfabetul limbii-sursă). Firește că focalizarea pe nivelul grafic va duce la un dezechilibru la nivel fonetic:

> „Since no two languages have exactly the same sounds, it is inevitable the carrying over a word from one language to another will involve some type of adjustment. This adjustment may be based on the sounds involved, or it may be merely a type of transcription of the letters used to identify the names" (Nida 1964: 193).

În perioada premodernă a limbii române, utilizarea transliterației ca procedeu de împrumut al numelor proprii implică probleme legate de dificultățile generale de utilizare a alfabetului chirilic; acestea provin din faptul că acest alfabet nu este compatibil în toate punctele cu structura fonetică a limbii române, ceea ce implică prezența unor slove cu valori multiple (ъ, ь = *ă, î*; ѵ [ijița] = *v, i*; ѣ, ѧ = *ea, ia, e*), faptul că același fonem poate fi marcat prin mai multe slove (/e/ prin ѣ, є, ѧ; /i/ prin ѵ, и, ї etc.) sau existența unor slove lipsite uneori de valoare fonetică (ь sau ъ); problemele sunt amplificate de lipsa unor norme generale de utilizare a alfabetului chirilic, ceea ce duce la realitatea că fiecare autor are posibilitatea de a inova în limitele sistemului grafic.

În textele românești care constituie baza studiului de față, majuscula nu este folosită pentru marcarea numelor proprii, utilizarea sa având caracteristici specifice fiecărui text în parte. Mai ales în manuscrise, majuscula apare adesea aleatoriu, atât la inițiala numelor proprii, cât și la cea a celorlalte cuvinte, inclusiv la inițiala prepozițiilor, a conjuncțiilor etc.

Semnele diacritice sunt utilizate, de asemenea, de cele mai multe ori în virtutea tradiției, fără valoare fonetică. În această perioadă, spiritul apare mai ales pe inițiala vocalică a unui cuvânt, adesea împreună cu accentul ascuțit, chiar atunci când nu aceea este vocala accentuată a cuvântului. În ceea ce privește manuscrisele (Cat. rom., Dor. rom.), realizarea grafică a semnelor diacritice coincide de multe ori, astfel încât este greu de determinat valoarea unui anumit semn (dacă el este accent grav, dacă este spirit sau marchează scurtimea unei vocale finale). Din această cauză, am renunțat la a marca accentuarea în cazul acestui tip de texte. În textele tipărite, accentul este marcat consecvent, prin accent ascuțit, când vocala accentuată este în interiorul cuvântului și prin accent grav, în cazul în care ea este la final.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

O cutumă a textului Buf. rom. (traducere din limba italiană) este utilizarea, la finalul consonantic al cuvintelor, a semnului **ь** (ieri), lipsit de valoare fonetică (1). Dată fiind lipsa valorii fonetice, am decis să considerăm cazurile în care cuvântul din limba-țintă conține acest semn, în plus față de inventarul grafematic al celui din limba-sursă, tot cazuri de transliterare.

(1) *Scanderberg* (Buf. it. 371) → **Скандерберґъ** (Buf. rom. 17)
Aurang Zeb (Buf. it. 392) → **Ѩврáнгъ Зéбъ** (Buf. rom. 39); dar **Ѩврáнг Зéбъ** (Buf. rom. 43), **Ѩврангзéбъ** (Buf. rom. 122)

Cazurile de mai sus indică și alte particularități ale transliterării din epoca respectivă: segmentarea cuvintelor din română nu o urmează neapărat pe cea din textul italian (*Aurang Zeb* vs **Ѩврангзéбъ**). Traducătorul nu are un sistem unitar de transliterare nici măcar pentru același nume (după cum se observă tot din modalitățile de transpunere a antroponimului *Aurang Zeb* – supranumele lui Muhi-ud-Din Muhammad, ultimul împărat mogul).

Exemplele de mai jos (2) sunt excerptate din traduceri cu original german. Pe lângă segmentarea diferită față de cea din original (*Deguignes* vs **дє Гѳигнєс**), se mai observă ezitarea traducătorilor în reproducerea terminațiilor, în cazul numelor din sfera culturii grecești (*Socrates* este reprodus ca atare în Mil. rom., în timp ce *Aristoteles* este **Ѧристóтелєс** în Mil. rom. 233-234, dar **Ѧристóтел**, în celelalte 5 ocurențe din text), precum și în privința modelului de accentuare (acolo unde intră în conflict modul de accentuare a numelui din limba-sursă cu modul de accentuare a aceluiași nume în limba culturii la care se raportează); astfel, **Сóкратєс** din Mil. rom. XXX reproduce accentul din pronunția germană, dar **Сокрáтєс** din Mil. rom. 215 reproduce accentul grecesc: Σωκράτης.

(2) *Margarita* (Cam. germ. 1782, 153) → **Маргарúта** (Cam. rom. 93)
Laharpe (Rum. germ., 3) → **Лахарпє** (Rum. rom. 4)
Socrates (Mil. germ. 1794, 15) → **Сóкратєс** (Mil. rom. XXX), **Сокрáтєс** (Mil. rom. 215)
Deguignes (Mil. germ. 1794, 5) → „Signior **дє Гѳигнєс**” (Mil. rom. 74-75)
Aristoteles (Mil. germ. 171) → **Ѧристóтелєс** (Mil. rom. 233-234), **Ѧристóтел** (5 ocurențe)

În exemplul (3), ierul (**ъ**) este folosit adesea la finalul consonantic al numelor, cu valoarea zero; am considerat, ca și în exemplele de la (1), aceste cazuri drept situații speciale de transliterare. Un alt caz special este cel al numelui generalului François Jacques Lefort sau Le Fort; forma *Lefort* din originalul italian este descompusă în greacă în articol hotărât și nume (ὁ Φορτ); transcrierea românească omite, firește, articolul, astfel că rezultatul (**ф҃ортъ**) este îndepărtat de varianta inițială. În cazul numelui *Ladislaon*, traducătorul transliterează inclusiv terminația grecească de acuzativ, -ον.

(3) Μοσόχ (Cat. gr. 7) → **Мосо^{х}** (Cat. rom. 3v)
εἰς Λαδιᾳσλαον (Cat. gr. 27) → **лѳй Ладислаѡ^{и}** (Cat. rom. 13^{r})

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

ὁ Φορτ (Cat. gr. 93) → **фортъ** (Cat. rom. 34r)

(4) *Elien* (Dor. fr. 7) → **Ѐлиѐн** (Dor. rom. I, 2r)
Vasco Nugnés Balboa (Dor. fr. 301) → **Ва́скѡ нꙋгне́с ба́лбѡа** (Dor. rom. II, 28r)
Huascar (Dor. fr. 306) → **хꙋа́скаⷬ** (Dor. rom. II, 31v), dar **ꙋа́скаⷬ** (Dor. rom. II, 32r)
Numa (Flor. fr. I, 17) → **Нꙋма̀** (Flor. rom. I, 10), **Нꙋма́** (Flor. rom. I, 26)

Exemplele din grupul (4) sunt preluate dintr-un text cu original francez. Dată fiind incompatibilitatea de sisteme ortografice între română și franceză, transliterarea este mai rar folosită în traducerile din această limbă. Atunci când este ales acest procedeu de împrumut (pentru detalii despre acest procedeu, vezi Grass 2002: 115), rezultatul transcrierii diferă fundamental din punct de vedere fonetic de antroponimul din sursă. Se observă și oscilația în notarea accentului, în ultimul exemplu; în mod tradițional, în scrisul chirilic, dacă vocala finală a cuvântului este accentuată, se notează accentul grav (*varia*). Exemplul antroponimului *Huascar* indică faptul că traducătorul oscilează între procedeele de împrumut: este reprodus și prin transliterare (**хꙋа́скаⷬ**), și prin transcriere (**ꙋа́скаⷬ**).

2.1.3. Transcrierea

Prin transcriere înțelegem schimbarea reflectării grafice a numelui, ca urmare a reflectării pronunției, a valorii diferite a unor grafeme sau a suprimării terminației din textul-sursă în acord cu specificul limbii-țintă. În textele studiate, reproducerea fonetică a unui nume propriu poate urmări mai multe modele: modelul limbii-sursă (traducătorul reproduce numele așa cum este în textul pe care îl traduce) sau un model preexistent (transcrierea în textul românesc nu urmărește neapărat pronunția din textul-sursă, ci poate fi conformă unui model de pronunție a unor litere/ grupuri de litere, care îi era familiar traducătorului).

Exemplele de sub (5) sunt transcrieri după limba italiană. Întrucât ortografia limbii italiene are la bază tot principiul fonetic, cazurile de transcriere sunt mai rare. Fenomenele surprinse sunt redarea lui *s* intervocalic /z/ ca **з** și a grupului *gli* ca **ли**. Al doilea exemplu reflectă și un caz de adaptare fonetică; consoana dublă, pronunțată ca atare în italiană, este redusă în română.

(5) *Pausania* (Buf. it. 364) → **Паꙋза́нь** (Buf. rom. 14)
Goffredo Buglione (Buf. it. 379) → **Гофре́до Бꙋлио́не** (Buf. rom. 24)

Exemplele de sub (6) prezintă cazuri de transcriere din limba germană. Se observă și în acest caz oscilații în transcrierea lui ѳ (care nu avea acoperire fonetică în română, motiv pentru care autorii români de ortografii din această perioadă propun eliminarea lui din alfabet). Cazul *Theseus* indică faptul că traducătorul are dificultăți în alegerea unei modalități convenabile de redare. Textul din Cam. rom. prezintă o particularitate interesantă, și anume faptul că uneori transcrierea sau transliterarea cu

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

caractere chirilice este dublată de reproducerea numelui cu alfabet latin; după cum se observă, însă, din exemplul indicat, această reproducere în română cu alfabet latin nu este o transliterare, așa cum ar fi de așteptat, ci o transcriere. Consoanele duble din germană sunt reduse, mai ales că ele nu aveau acoperire nici în limba-sursă.

(6) *Ostermann* (Rum. germ. 27) → **Ѡ҆стерман** (Rum. rom. 25)
Tyrtäus (Mil. germ. 10) → **Тиртеѹс** (Mil. rom. XX) (*ä* = **є**)
Quibio (Cam. germ. 244) → *Kwibio*, **Кви́бїо** (Cam. rom. 162) (*qu* = **кв**)
des Manethon (Mil. germ. 2) → **лѹй Манеѳо́н** (Mil. rom. VIII) (*th* = **ѳ**)
dar: *Theseus* (Mil. germ. 10) → **Те́сеѹс** (Mil. rom. XX)
Galizyn (Rum. germ. 12) → **Галици́н** (Rum. rom. 12)
Arbaces (Mil. germ. 6) → **А҆рва́цес** (Mil. rom. 88-89) (*c* + *e*/*i* = **ц**)
des Nechos (Mil. germ. 2) → **а҆лѹи Нехос** (Mil. rom. VIII) (*ch* = **х**)

În cazurile de transcriere din limba greacă (7), este reprodusă pronunția reuchliniană, cu oscilații grafice produse de existența mai multor slove chirilice cu aceeași valoare fonetică (**ѵ**, **в** = *v*). B este transcris în marea majoritate a cazurilor prin **в**, cu unele excepții, de exemplu „Voievodul **Ба́ѹр**"; este vorba despre numele unui general de origine germană (Christian Felix Bauer), ceea ce, probabil, a influențat opțiunea traducătorului (în afară de cazul în care este vorba despre o eroare de copiere).

(7) Εὐδοξίαν τὴν Λουκανόβναν (Cat. gr. 31) → **Єѵдоѯїа Лѹка́но҃вна** (Cat. rom. 14r) (ευ = **єѵ**)
Μαρία Εὐπραξία (Cat. gr. 38) → **Марїѧ євпраѯїѧ** (Cat. rom. 17r) (ευ = **єв**)
τὸν Βασιλέα Αὔγουστον (Cat. gr. 181) → „pre Craiul **А҆вгѹстъ**" (Cat. rom. 57v) (αυ = **ав**),
Ὁ Βασιλεὺς Αὔγουστος (Cat. gr. 218) → „împăratul **А҆ѵгѹст**" (Cat. rom. 73v) (αυ = **аѵ**),
τὴν Ἔλβαν (Cat. gr. 8) → „pre **Єлва́на**" (Cat. rom. 4r) (β = **в**)
ὁ Στρατηγὸς Βάουρ (Cat. gr. 282) → „Voievodul **Ваѹр**" (Cat. rom. 100r), dar „Voievodul **Ба́ѹр**" (Cat. rom. 104v)

(8) *Théophraste* (Dor. fr. 6) → **Ѳеофраст** (Dor. rom. I, 1v)
Huayna (Dor. fr. 306) → **ѹа́ина** (Dor. rom. II, 32r)
Pizarre (Dor. fr. 301) → **пиза́р** (Dor. rom. II, 28r)
„Herr von *Bougainville*" (Mil. germ. 131) → „signiór **Бѹгенви́л**" (Mil. rom. 182)

Date fiind diferențele de sisteme ortografice, în redarea numelor de persoană din franceză este aleasă adesea transcrierea. În cazul exemplului (8), numele de origine franceză, chiar dacă existent în sursa germană, este transcris după pronunția limbii sale de origine.

2.1. Adaptarea/ acomodarea formală la sistemul morfologic al limbii române

Această strategie de traducere presupune încadrarea numelui propriu în categoriile gramaticale de gen, număr și caz specifice limbii române.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

1) Încadrarea în categoria gramaticală a genului

Gramaticile din perioada studiată nu tratează numele proprii ca pe o clasă separată de cea a numelor comune, informațiile privitoare la genul lor fiind puține. De exemplu, la Micu/ Șincai (1980 [1805]: 141 [30-31]), numele proprii în *-a* (*i.e. -ă*) sunt de genul feminin, excepție făcând numele proprii ale bărbaților, precum *Luca* („Lucas"), în timp ce numele în consoană sunt de genul masculin, excepție făcând numele de femei, precum *Elisávet* („Elisabetha"), care se termină în consoană. Diaconovici-Loga (1973 [1822]: 67-69 [46-48]), clasifică numele (explicațiile vizează clasa numelor comune) după terminații: *-a*, *-ea* și *-e* sînt de genul feminin, iar *-u*, *-iu*, *-e* și în consoană sînt de genul masculin; cîteva antroponime masculine sînt amintite într-o notă care explică unele particularități ale articulării acestora.

În *Gramatica numelor proprii*, Tomescu (1998: 51-52) încadrează antroponimele în două clase de gen, masculin și feminin, în funcție de terminații: nume proprii de genul masculin, cu terminațiile specifice *-ă*, *-u*, *-i* (semivocalic), consoană și nespecifice, *-(e)a*, *-e*, *-i*, *-o*; nume proprii de genul feminin, cu terminațiile specifice *-a*, *-(e)a*, *-(i)a* și nespecifice, *-e*, *-i*, *-o*, *-u* și consoană. În transferul lor dintr-o limbă străină în limba română, antroponimele sunt încadrate într-una dintre seriile formale amintite, în funcție de terminația și de genul numelui propriu din limba textului-sursă. Probleme mai deosebite ridică numele proprii cu terminații nespecifice genurilor limbii române, adică *-o*, *-e* și *-i*.

a) Antroponime masculine

Terminațiile latinești (*-us*) și grecești (*-os*, *-ios*) sunt fie reduse la o terminație consonantică sau înlocuite cu terminație *-ie* (9), fie transliterate (10). În Dom. rom., text mai unitar decât celelalte în privința normelor adoptate în transpunerea numelor proprii, terminațiile morfologice grecești sunt de regulă adaptate; în Mil. rom., aceste terminații sunt adesea păstrate.

(9) *Kolumbus* (Cam. germ. 229) → *Columb* (Cam. rom. 151)
Νεστεσουράνος (Cat. gr. 10) → *Nestesuran* (Cat. rom. 5[r])
῾Ατώλφον (Dom. gr. II, 181) → *Atolf* (Dom. rom. III, 10)
Κλουβέριος (Cat. gr. 24) → *Cluverie* (Cat. rom. 5[v])
Θεοδόσιος (Dom. gr. II, 175) → *Theodósie* (Dom. rom. III, 3)

(10) *Kolumbus* (Cam. germ. 6, 14) → *Colúmbus* (Cam. rom. 5, 11)
῾Ρούριχος (Cat. gr. 8) → *Rurícos* (Cat. rom. 4[r])
῾Ιερόσλαος (Cat. gr. 12) → *Ieroslaós* (Cat. rom. 6[r])
Pythagoras (Mil. germ. 2, Indice) → *Pithágoras* (Mil. rom. VIII)
Amasis (Mil. germ. 2, Indice) → *Amásis* (Mil. rom. VIII)
Tacitus (Rum. germ. 10) → *Táțitus* (Rum. rom. 11)

Terminația *-a*, nespecifică antroponimelor masculine în limba română, a fost fie păstrată (11), fie suprimată, numele terminându-se în consoană (12), de exemplu:

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

(11) *Áttila* (Buf. it. 118) → *Atíla* (Buf. rom. 115),
Bovadilla (Cam. germ. 204) → *Bovadíla* (Cam. rom. 134),
Quintanilla (Cam. germ. 30) → *Cvintaníla* (Cam. rom. 22),

(12) *Epaminonda* (Buf. it. 373) → *Epaminónd* (Buf. rom. 19),
Pausania (Buf. it. 364) → *Pauzán* (Buf. rom. 14).

Uneori, această terminație este înlocuită în limba română cu *-e*, posibil pentru a reda o variantă nearticulată, ca în exemplul următor, în care numele propriu se află într-un context pronominal: „ein gewisser *Ojeda*" (Cam. germ. 192) → „oarecare *Oíede*" (Cam. rom. 125, cf. 126).

Terminația *-o*, nespecifică pentru stabilirea genului în limba română, a fost fie păstrată (13), fie suprimată (14), caz în care numele se termină în consoană, formă specifică numelor proprii masculine. De asemenea, finala *-o* este înlocuită frecvent în textele studiate cu terminația *-(i)e* (15), model impus sub influența culturii greco-slavone (Constantinescu 1963: XVII), de exemplu:

(13) *Alonzo* (Cam. germ. 89) → *Alónțo* (Cam. rom. 50),
Aguado (Cam. germ. 167) → *Acvádo* (Cam. rom. 104),
Goffredo Buglione (Buf. it. 379) → *Gofrédo* Bulióne (Buf. rom. 24),
Santangelo (Cam. germ. 30) → *Sant-Angélo* (Cam. rom. 22),

(14) *Augusto* (Buf. it. 370) → *Avgúst* (Buf. rom. 18),
Cristoforo Colombo (Buf. it. 104) → *Hristofór Colúmb* (Buf. rom. 113),
Carlo (Buf. it. 135) → *Cárl* (Buf. rom. 128),
Pirro (Buf. it. 371) → *Pír* (Buf. rom. 18),

(15) *Antonio* (Buf. it. 372) → *lui Antónie* (Buf. rom. 18),
Ambrogio (Buf. it. 106) → *Ambrósie* (Buf. rom. 114),
Flavio (Dor. fr. 9) → *Flavie* (Dor. fr. I, 3[r]).

Terminațiile *-e* și *-i*, nespecifice nici acestea pentru stabilirea genului masculin în limba română, sunt de regulă împrumutate (16), de exemplu:

(16) *Alì* (Buf. it. 389) → *Allí* (Buf. rom. 36),
Buglione (Buf. it. 379) → *Bulióne* (Buf. rom. 24),
Guakanahari (Cam. germ. 159) → *Cvacanahari* (Cam. rom. 98).

Păstrarea cu fidelitate a formei numelor din textul-sursă perpetuează încadrări de gen greșite ale antroponimelor. Astfel, numele Sfintei Genoveva (fr. Saint Geneviève), protectoarea Parisului, este preluat cu forma de masculin, potrivit sursei, de exemplu: οἱ ἐγκάτοικοι τοῦ Παρισίου ἑτοιμάζοντο ἵνα φύγωσιν, ἄν ὁ ἅγιος Γενεβι έβος δὲν ἐβεβαίωνεν ἀυτοὺς (Dom. gr. II, 189) → „lăcuitorii Parísului să gătea ca să fugă, de nu i-ar fi încredințat *Sfânt Gheneviév*" (Dom. rom. III, 20).

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

b) Antroponime feminine

Terminația consonantică a numelor proprii feminine din limba-sursă a traducerii este de regulă menținută în limba română, de exemplu: Ιουδὴθ (Dom. gr. II, 229) → *Iudíth* (Dom. rom. III, 70). Terminația *-e* (cf., în greacă, vocala tematică -η) este înlocuită cu terminația *-a* (17), specifică antroponimelor feminine în limba română:

(17) *Isabelle* (Cam. germ. 23, Dor. fr. 14) → *Isabéla* (Cam. rom. 17), *Isabéla* (Dor. rom. I, 7[r]),
Μαθίλδης (Dom. gr. II, 236) → *Mathílda* (Dom. rom. III, 80),
Ῥοζεμόνδην (Dom. gr. II, 194), *cf.* fr. *Rosemunde* → *Rozemonda* (Dom. rom. III, 54).

2) Flexiune cazuală

Aceasta urmează de regulă modelul flexiunii numelor comune din perioada scrisului românesc premodern. În textele studiate, particularități deosebite prezintă cazurile oblice.

a) Antroponimele masculine cu terminație în *-i* semivocalic, consoană, *-ie* sau *-o* realizează de obicei cazurile oblice analitic, de exemplu: „la vremea *lui Ioán*" (Buf. rom. 14), „care le-au făcut împotriva *lui Antónie*" (Buf. rom. 18), „ostroavele ce să zic *a lui Solomón*" (Buf. rom. 163); „ocârmuirea *lui Cvacanahári*" (Cam. rom. 98), „credința lor era *a lui Mohamét*" (Cam. rom. 124); „întoarcerea *lui Vladímir*" (Cat. rom. 5[r]), „mânia *lui Nichifor*" (Cat. rom. 8[r]); „fecior *al lui Caín*" (Dom. rom. I, 6), „nepoata *lui Theodósie*" (Dom. rom. III, 3), „cea dintâi îngrijire *a lui Stilícon*" (Dom. rom. III, 3), „femeia *lui Onórie*" (Dom. rom. III, 6); „al doilea fiu *a lui Oven Ghined*" (Dor. rom. 3[r]), „din vremea *lui Ptolemeiu* și *a lui Plínie*" (Dor. rom. 3[r]); „supt lovirile *lui Léo*" (Flo. rom. I, 21), „trupul *lui Télon*" (Flo. rom. I, 124), „să aruncă asupra *lui Lizérie*" (Flo. rom. I, 128); „Țírus *a lui Xenofón*" (Mil. rom. XIV), „un strănepot *a lui Nóe*" (Mil. rom. 89), „în mânile *lui Dárie* Istáspis" (Mil. rom. 282); „faptele *lui Alexándru*" (Rum. rom. 67), „Palaturile *lui Petróvchi*" (Rum. rom. 78); „credința *lui Panaiot*" (Tho. rom. 10) etc.

Unele antroponime masculine terminate în *-a* formează genitivul cu ajutorul articolului proclitic: „fiica *lui Thoma*" (Cat. rom. 7[r]), „purtarea de grijă *a lui Numa*" (Flo. rom. I, 81) etc. De regulă, însă, numele de persoană masculine care se termină în *-a*, *-(i)a* și *-ca* – terminații nespecifice pentru genul masculin în limba română – realizează cazurile oblice enclitic, de exemplu: „crăiia *Golgóndii*" (Buf. rom. 43), „moartea *Rócăi*" (Dor. rom. II, 46[r]), „socotita prorocie *a Senécăi*" (Dor. rom. I, 1[v]). Modalitatea de marcare prin encliză a cazurilor oblice la unele nume proprii masculine cu terminație de nominativ în *-a* este în unele texte în variație liberă cu marcarea prin procliză (18).

(18) „hotărârea aceasta *a lui Mazepa*" (Cat. rom. 110[r])
„nepot *lui Mazepa*" (Cat. rom. 110[v])
„iubitul *lui Mazepa* (Cat. rom. 110[v]),
dar „lucrurile ceale mari *ale Mazepii*" (Cat. rom. 111[v])
„necredința vânzătoriului *Mazepii*" (Cat. rom. 112[v])

„era din orânduiala lui, decât *a lui Oiéde*" (Cam. rom. 126),

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

dar „mare ajutorință pricinui *Oiédei* spre călătoria lui" (Cam. rom. 126)

„se dădu *lui Bovadíla* voie" (Cam. rom. 132),
dar „urmările *Bovadílei* fără dreptate le află" (Cam. rom. 140)
„stăpânire *a Bovadílei*" (Cam. rom. 143)

b) Antroponimele feminine în *-a* prezintă la genitiv-dativ singular atât flective în *-ii*, cât și în *-ei*, în toate textele studiate: „împotriva crăiesii *Isabélii*" (Cam. rom. 35), „împărăteasii *Élvii*" (Cat. rom. 4[v]), „pomenirea împărătesii *Elvii* sau *Elenii*" (Cat. rom. 5[r]), „va urma scoposului celui pângărit *al Sofiei*" (Cat. rom. 26[v]), „Ecaterina, care era sor mai mică *Sofiei*" (Cat. rom. 19[v]), „au adus înaintea lui Ferdinand și *a Izavélii*" (Dor. rom. I, 6[v]), „feciorul *Maríi*" (Dom. rom. IV, 19), „după moartea *Elisavétii*" (Dom. rom. IV, 29), „goana aceasta a *Plachídii*" (Dom. rom. III, 14), „feciorul lui Avraám și *Agárei*" (Dom. rom. I, 16), „numele *Sárii*, care însemnează Doamnă" (Dom. rom. III, 22), „Fiiule *a Pompilíei*" (Flo. rom. I, 38). Terminația de genitiv feminin *-ăi*, specifică numelor proprii cu radical în *-ca* și *-ga*, apare în textele studiate numai în cazul toponimelor.

Unele antroponime feminine cu terminație consonantică sunt declinate la genitiv cu articol proclitic masculin, de exemplu: „împotriva *lui* Antónie și *Cleopátr´"* (Buf. rom. 18).

3) Numărul

Formele de plural apar în cazul numelor de familie, pentru a desemna mai multe familii care poartă același nume, de exemplu: „Am văzut în alte părți rămășițe din familiile *Cantacuzineștilor*" (Tho. rom. 4), „partea dară *a Navrischinilor*, carii era următori Monarhului Petru" (Cat. rom. 27[r]). Astfel, formei de singular *Cantacuzino* i se opune forma de plural *Cantacuzinești*, construită cu sufixul *-ești*, iar formei *Navrischin* (*Narâșkin*) i se opune forma de plural *Navrischini*, marcată prin desinența *-i*.

2.2. Substituire

Acest procedeu presupune înlocuirea numelor proprii din textul-sursă prin corespondentele lor aflate în uz în limba-țintă la momentul efectuării traducerii, de exemplu: *Alessandro* (Buf. it. 370) → *Alέxandru* (Buf. rom. 16), *Alexander* (Rum. germ. 2) → *Alexándru* (Rum. rom. 3), *Giovanni* (Buf. it. 122) → *Ioan* (Buf. rom. 14), Κάρλον (Cat. gr. 15) → *Cárol* (Cat. rom. 7[v]), *Peter* (Rum. germ. 8) → *Pétru* (Rum. rom. 9), *Katharina* (Rum. germ. 8) → *Ecaterína* (Rum. rom. 9) etc.

2.3. Traducere

În sens larg, prin *traducere* se înțelege orice tip de modificare operată asupra unui text în procesul transpunerii acestuia într-o altă limbă (Agafonov *et al.* 2006: 627). Termenul *traducere* este folosit însă și pentru desemnarea procedeului prin care numele proprii nu sunt adaptate formal, ci înlocuite în limba-țintă prin echivalentul lexical corespondent (Ballard 2011: 46-47). Este situația numelor proprii descriptive, formate (integral sau parțial) din nume comune. În textele studiate, elementele descriptive din

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

componența antroponimelor sunt supranumele; acestea sunt fie traduse, fie transcrise, de exemplu: a) „l'empereur Charles-*Quint*" (Dor. fr. 316) → „împăratul Carol *al cincilea*" (Dor. rom. II, 40[v]), εἰς τὸν Κάρολον τὸν μέγαν (Dom. gr. II, 225) → „lui Cárol *cel mare*" (Dor. rom. III, 66), τοῦ Καρόλου ἁπλοῦ[5] (Dom. gr. II, 232) → „lui Cárol *prostul*" (Dor. rom. III, 74); b) Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου 'Născut în purpură' (Dom. gr. II, 226) → „lui Constandín *Porfirogenítul*" (Dor. rom. III, 67). Unele supranume se opacizează odată cu trecerea dintr-o sursă în alta; de exemplu, fr. Louis *le Bègue* 'Bâlbâitul, Gângavul' nu a fost tradus în textul grecesc (Λουδοβῖκος ὁ Βέγης, Dom. gr. II, 231), sensul lexemului de la baza supranumelui rămânând opac pentru traducătorul român, care îl transcrie (Ludovic *Vénga*, Dor. rom. III, 74).

3. Concluzii

Alegerea metodei de transfer din punct de vedere grafic și fonetic depinde de o serie de factori, printre care caracteristicile intrinseci ale limbilor înseși care intră în contact și propriul univers de cunoaștere al traducătorului. Metoda cea mai utilizată este transcrierea; adesea, însă, metodele sunt combinate, inclusiv în redarea aceluiași nume. Există oscilații în sistemele de redare grafică/ fonetică, inclusiv în interiorul aceluiași text și, mai mult, traducătorul oscilează adesea între mai multe procedee inclusiv în cazul aceluiași nume. Limba greacă, folosită multă vreme ca limbă de comunicare anterior perioadei studiate, chiar atunci când nu este limba-sursă a traducerii, joacă rolul unui model, orientând adesea transcrierea numelor.

În textele pe care le-am studiat, tendința de adaptare a numelor proprii la sistemul morfologic al limbii române este evidentă. Încadrarea antroponimelor de origine străină într-un model flexionar cazual este determinată de încadrarea prealabilă a acestora în seria de gen.

Bibliografie

Agafonov, C., T. Grass, D. Maurel, N. Rossi-Gensane și A. Savary. 2006. La traduction multilingue des noms propres dans PROLEX. *Meta* 51 (4): 622–636.

Ballard, M. 2011. *Numele proprii în traducere* [*Nom propre en traduction*, Paris: Ophrys, 2001]. Traducere, cuvânt-înainte şi note de G. Lungu-Badea. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.

Constantinescu N. A. 1963. *Dicţionar onomastic românesc*. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Diaconescu, P. 1965. Declinarea cu articol proclitic a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română. În *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, I. Iordan, A. Avram și A. Balaci (coord.), 172–175. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Diaconovici Loga, C. 1973. *Gramatica românească (1822)*. Text stabilit, prefață, note și glosar de O. Șerban și E. Dorcescu. Timișoara: Editura Facla.

Gheție, I. 1982. *Introducere în studiul limbii române literare*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

[5] Cf. adj. gr. ἁπλοῦς, -ῆ, -οῦν 'simplu'.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)

Grass, Th. 2002. *Quoi! Vous voulez traduire «Goethe»? – Essai sur la traduction des noms propres allemand-français*. Berne: Peter Lang.

Micu, S. şi Gh. Şincai. 1980. *Elementa linguae daco-romanae sive valahicae*, Viena (1780), Buda (1805). Studiu introductiv, traducerea textelor şi note de Mircea Zdrenghea. Cluj-Npoca: Editura Dacia.

Munteanu, Şt. şi V. D. Ţâra. 1983. *Istoria limbii române literare. Privire generală*. Ediţie revizuită şi adăugită. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.

Nedelcu, I. 2012. Substantivul. În *Studii de istorie a limbii române: morfosintaxa limbii române literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Gh. Chivu, G. Pană Dindelegan şi A. Dragomirescu (coord.), 37–62. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Nida, E. 1964. *Towards a Science of Translating*. Leiden: Brill.

Piru, Al. 1970. *Istoria literaturii române. II: Epoca premodernă*. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Tomescu, D. 1998. *Gramatica numelor proprii în limba română*. Bucureşti: Editura ALL.

Ursu, N. A. 2002. *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*. Iaşi: Editura Cronica, 2002.

Ursu, N. A. 2003. *Contribuţii la istoria culturii româneşti în secolul al XVII-lea. Studii filologice*. Iaşi: Editura Cronica.

BDD-V4412 © 2017 Editura Mega, Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 18:13:51 UTC)